

**ДЪРЖАВНИТЕ РАЗХОДИ В УСЛОВИЯТА НА ФИНАНСОВА КРИЗА
GOVERNMENT EXPENDITURES IN THE TIMES OF FINANCIAL CRISIS**

**Надежда Благоева
Nadezhda Blagoeva**

E-mail: blagoevi2@yahoo.com

Abstract

The article is intended to study the role of the government and the dynamics of its expenditures during the period 1996-2011. Special attention is paid to the fiscal spending in the years of the current financial crisis in the EU countries and Bulgaria. The results show that in Bulgaria the government expenditures as a share of the GDP are the lowest in EU 27. At the same time the country is among those with the lowest level of deficit and debt as a share of the GDP. Therefore, it is possible for the government to increase them for a few years in order to support the national economy to overcome the consequences of the financial crisis.

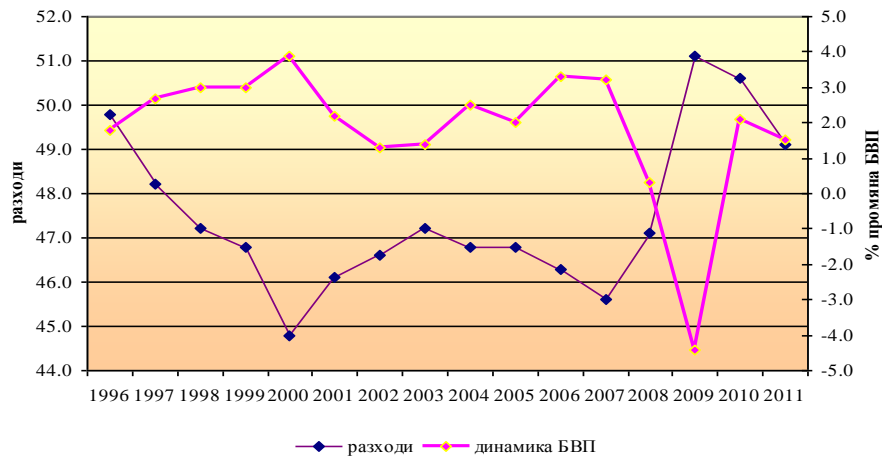
Key words: government expenditures, financial crisis, economic growth.

ВЪВЕДЕНИЕ

Преживяваната в настоящия момент икономическа и финансова криза отново насочва вниманието към един от фундаменталните във финансовата теория въпроси за ролята на държавата и нейната намеса в икономиката на страната чрез осъществяваните от нея разходи. Спорът за това какво да бъде влиянието ѝ има дълги исторически основи, въпреки че и днес не е намерен отговор (Hall, 2009). Може би и защото еднозначен отговор не може да бъде даден, тъй като нито едната крайност е рационална, нито другата. Както липсващата, така и тоталната държава не влияят добре върху благосъстоянието на обществото. Необходима е оптимална комбинация между посочените крайности до това ниво на публични разходи от кривата на Армей, което се свързва с нарастване темповете на икономически растеж, без да се превишава точката, след която той намалява с всяко следващо увеличение на разходите. Тази оптимална комбинация трябва да бъде съобразена с цикличните изменения в икономиката и не може да приема еднакви стойности в условията на икономически подем или криза.

РЕЗУЛТАТИ

Основните тенденции по отношение на правителствените разходи и съпоставянето им с икономическия растеж може да бъдат проследени на фигура 1.

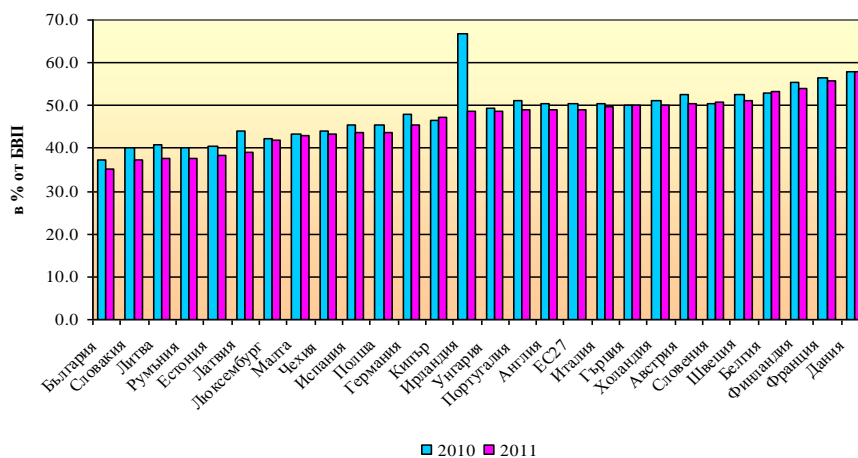

Източник: Евростат

Фиг. 1. Държавни разходи в ЕС 27 в периода 1996-2011 год.

Видно от данните във фигура 1 е все още високото ниво на държавните разходи през последната година. Пиковите стойности на посочения показател са през 2000 и 2009 год. Първата се свързва с най-ниското равнище от 44,8% в рамките на анализирания 16-годишен период, докато 2009 год. е годината с най-високите държавни разходи в размер на 51,1%. Именно тогава е реализиран и най-големият еднократен скок, като в нито една от останалите години не се наблюдава подобно мащабно увеличение или намаление в стойностите на показателя. Само за една година правителствата на отделните страни членки увеличават разходите си с общо 4% с цел неутрализиране на последиците от финансовата криза. Следва двегодишен период на намаляване на държавните разходи и постепенното им приближаване към нивото от първоначалната 1996 год., която до началото на кризата се характеризира с най-висока стойност. Интерес представлява съпоставянето на посочените стойности с тези на темповете на икономически растеж. Фигура 1 позволява добре да се проследи огледалната динамика на двата показателя. Двете пикови стойности в нивото на държавните разходи се свързват и с аналогична промяна в стойностите на БВП. Именно 2000 год. се свързва с най-високия растеж от 3,9%, а 2009 год. – с най-големия спад от -4,4%. Следователно в годините на икономически подем намесата на държавата чрез разходните й правомощия е ограничена, като движеща сила остава пазарът. В периодите на финансови затруднения, когато частният сектор не е в състояние да се справи с нарастващата безработица, ограниченото потребление и спада в производството, е необходима активна държавна политика. И такава намеса е налице, тъй като на спада в икономическия растеж с 4,7% правителствата

на страните от ЕС 27 отговарят с почти равно по стойност нарастване на държавните разходи в размер на 4%. Посочените стойности са обобщени за всички страни и не отразяват специфичните особености на отделните членки на ЕС, които може да бъдат проследени на фигура 2, на която страните са подредени във възходящ ред спрямо стойностите си за 2011 год.

Източник: Евростат

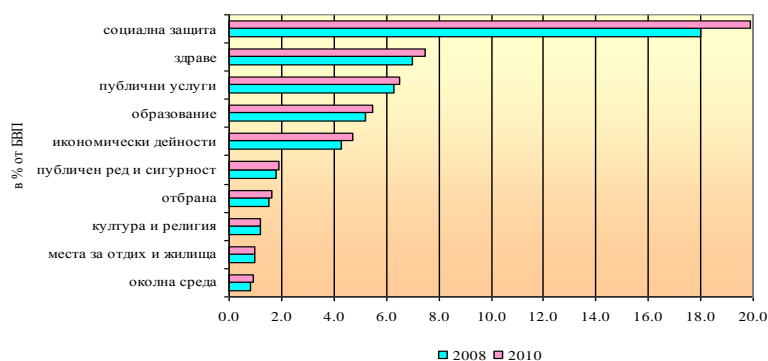
Фиг. 2. Държавни разходи по отделни страни в периода 2010-2011

Данните от фигура 2 позволяват да се обобщат изводът, че страните с най-високи разходи, разположени в десния край на скалата, са Дания, Франция и Финландия. Резкият спад, който може да се наблюдава в Ирландия, е изключение, като е резултат от специалната правителствена намеса за защита на банковия сектор по времето на финансовата криза. Като цяло Ирландия не се характеризира с високи стойности на анализирания показател до 2008 год., така и след 2010 год. Повечето европейски страни също достигат най-високото си ниво на държавни разходи през 2009 год. след предшестващите няколко, в които те постепенно са намалявани. След посочената година отново започва тенденция на снижаване нивото на държавна намеса, като изключение са само Кипър и Словения, където е налице нарастване както през 2010 год., така и през 2011 год. Всички останали страни, както можахме да проследим и от общата тенденция, изразена на фигура 1, намаляват правителствените разходи. Спадът в рамките на последните две години е особено силно изразен в Естония - 7%, Литва - 6,3%, и България - 5,5%. Това, което сближава България и Литва, са едни от най-ниските отчетени нива на държавни приходи, докато Естония се приближава до средните за Съюза стойности по отношение на споменатия показател. Общото между България и Естония е, че това са страните с най-ниска задлъжнялост в размер на съответно 6,7% и 16,3% от БВП, докато в Литва е вече 38%. Разликата между България, от една страна, и Естония и Литва, от друга, е темпът на икономически растеж. Той е с най-високи

стойности измежду всички страни членки именно в Естония – 7,6%, следван от този в Литва – 5,9%. В България е 1,7%. Следователно Естония съкращава разходите си поради реализирания значителен икономически растеж и липса на държавна задлъжнялост. Литва ги намалява поради достигнатия през годината подем на икономиката, но и форсирана до известна степен от повисокото ниво на дълг в страната. България ги ограничава за сметка на липсата на растеж, който не позволява генериране на значителни по стойност приходи за фиска на фона на ниска задлъжнялост, далеч под съществуващата в Маастрихтския договор референтна стойност от 60%. Това е известен атестат за липса на адекватна държавна политика, необходима особено в годините на финансовата криза с оглед необходимостта от преодоляването ѝ. За развитието на тази теза е необходим един по-детайлен анализ, изложен малко по-долу в изследването.

Използваната от Евростат класификация разделя държавните разходи на общо 10 функции и това са: 1) публични услуги – включват разходите на законодателната и изпълнителната власт, финансовите, фискалните и външните дейности на страната, чуждестранната икономическа помощ, разходите за обслужване на държавния дълг; 2) защита – включва военната и гражданската защита, чуждестранната военна помощ; 3) публичен ред и сигурност – включва полицията и пожарната, съдилищата и затворите; 4) икономически дейности – включват програмите за подпомагане, субсидиите и разходите за поддръжка на инфраструктурата, разходите в сферата на минното дело, производството, селското стопанство, енергетиката, строителството, транспорта, комуникациите; 5) защита на околната среда – включва разходите за управление на битовите отпадъци, за намаляване на замърсяването на въздуха, защита на биоразнообразието; 6) жилища и места за отдих – включват водоснабдяване, улично осветление, разходите за жилища, развитие на комуналните общности; 7) здраве - включва различни услуги, предоставяни на отделните потребители като например медицински и фармацевтични продукти или оборудване за употреба извън болничните заведения, извънболнична помощ или публични здравни услуги, както и такива, осигурявани на колективна основа като например администриране на правителствени агенции, занимаващи се със здравни услуги; 8) култура и религия; 9) образование – включва различните нива на образование от предучилищна възраст до последната степен; 10) социална защита - включва плащанията на пенсии, обезщетения при безработица, болест, трудова злополука, детски добавки.

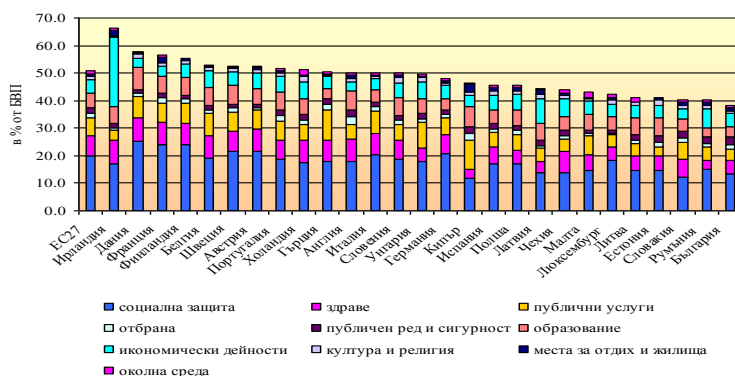
Държавните разходи може да бъдат детайлно анализирани от фигура 3, на която са изложени данни за последната отчетена 2010 и 2008 год. с цел по-ясно да бъде разграничена промяната в разходната политика на страните от ЕС за преодоляване на последиците от финансовата криза.

Източник: Евростат

Фиг. 3. Държавни разходи по основни функции в ЕС 27

От данните на фигура 3 се вижда, че най-много са средствата, насочени за социална защита. Техният относителен дял в % от БВП е повече от два пъти по-голям спрямо следващото по стойност перо. Именно в тази категория е налице и най-сериозното нарастване в сравнение с останалите функции. То е под влияние отново на финансовата криза и е резултат както от нарасналата безработица и свързаните с нея обезщетения, така и от интервенциите, предприети от отделните правителства за социална защита. Поддържането на социалната стабилност е особено важен момент точно в годините на рецесия и осъзнавайки този факт страните заделят повече средства за постигането ѝ. Затова през 2010 год. нарастването е почти 2% от ниво 18% през 2008 год. до 19,9% през 2010 год. Най-много средства за социална защита се заделят в Дания (25,4%), Франция (24,2%) и Финландия (23,9%). В противоположния край на скалата са Кипър (11,7%), Словакия (12,3%) и България (13,5%). Тези стойности, характеризиращи спецификата на отделните страни, може да бъдат проследени на фигура 4.

Източник: Евростат

Фиг. 4. Разпределение на държавните разходи по функции в страните от ЕС 27 през 2010 год.

Най-чувствително е нарастването за посочения период в Естония с 4,2%, Финландия – с 3,4%, и Дания – с 3,2%. За страните, за които е налице детайлна информация, може да се обобща, че посоченото увеличение е под влияние на плащанията за пенсия поради навършена пенсионна възраст и след това на обезщетенията при безработица (Fleyson, 2011).

Втори по относителен дял в % от БВП са разходите за здравеопазване. Те също имат социален характер, поради което при тях нарастването за упоменатия период е следващото по стойност в размер на 0,5% от ниво 7% през 2008 год. до 7,5% през 2010 год. Холандия и Чехия са страните, където е отчетено най-сериозното увеличение на показателя от приблизително 1%. Най-много са средствата в това направление (над 8%) в Дания, Ирландия и Холандия, а най-малко (под 5%) – в Люксембург, България, Латвия, Румъния и Кипър.

В структурно отношение трети по относителен дял са разходите за публични услуги. Те често се разглеждат паралелно със заемащите шеста и седма позиция в посочената класация разходи. Те са за сигурност и отбрана, тъй като се счита, че това са трите основни и изключителни правомощия на държавата. Най-много са публичните разходи в Гърция (11,1%), Кипър (10,7%) и Унгария (9,3%). В противоположния край на скалата са Естония 3,2%, Ирландия и България са с равни дялове от 3,9%. Измененията във величината на посочения показател не са големи и варират в рамките на 0,5% общо за страните от ЕС. С почти равни относителни дялове в % от БВП са разходите за публичен ред и сигурност, както и за отбрана, със стойности съответно в размер на 1,9% и 1,6%. Измененията и в двете разходни пера са незначителни – в размер на 0,1%. Това, което прави впечатление, е, че по отношение на разходите за публичен ред и сигурност България, едновременно със Словакия, за първи път е първа в класацията със стойности от 2,7% от БВП. Следва Англия с 2,6%. В противоположния край са страни, които обикновено са на челните места в разглежданите до момента класации. Това са Швеция с 1,4%, Дания с 1,1% и Люксембург с 1%. По отношение на разходите за отбрана на първо място са Англия (2,7%), Кипър (2,3%) и Гърция (2,2%), а на последно – Австрия с 0,7%, Ирландия и Люксембург с равни стойности от 0,5%.

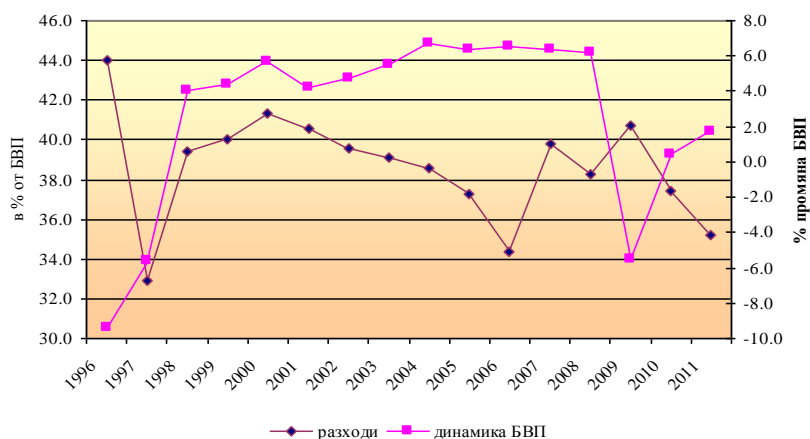
Четвърта позиция по отношение на разходните правомощия заемат средствата, предназначени за образование. Те се характеризират с по-малко по стойност нарастване в размер на 0,3% от ниво 5,2% до 5,5% от БВП. Най-много са средствата за образование в Дания (8,1%), Кипър (7,5%) и Швеция (7%). Значително под средните за Европа са средствата, заделени в страните от обратната страна на класацията, а именно Румъния (3,4%), България и Гърция (с равни 3,8%).

В структурно отношение пета позиция заемат разходите за икономическите дейности на държавата. Те нарастват с 0,4% – от 4,3% до 4,7%. Най-високите им стойности може да се проследят в Ирландия, която сериозно се отклонява от средните за съюза показания със своите 25%, следвана от Латвия (9%) и Румъния (6,8%). От другата страна са Англия (3,1%), Дания и Франция (с равни дялове от 3,4%). Последни по отношение

на разходните отговорности остават средствата за култура и религия, поддържане на места за отдих и опазване на околната среда. Те се характеризират с дялове около 1% от БВП, като първите два вида остават без изменение, а третият се характеризира с незначително нарастване в размер на 0,1%.

Следователно най-много средства в страните от ЕС 27 се разходват за социални дейности, което включва и здравните услуги, като финансовата криза води до още по-сериозното им нарастване. Взети заедно, посочените две функции заемат 54% от общите разходи, а увеличението им е приблизително 66,7% от общото изменение.

Дали България е в унисон с наблюдаваните европейски тенденции за промяна на характера на разходната политика, насочена към неутрализиране на последиците от финансовата криза, може да проследим чрез по-обстоятелствен анализ на българската действителност. Фигура 5 позволява да се съпостави изменението на общите разходи с темповете на икономически растеж.

Източник: Евростат

Фиг. 5. Държавни разходи в България в периода 1996-2011 год.

Дори само на пръв поглед фигура 5 показва липсата на връзка между двата показателя, докато за Европа тези стойности, както можахме да проследим по-горе в изложението, са с огледални изменения. Единствено изключение е периодът 2001-2004 год., когато повишаващият се икономически растеж се свързва със свиване на ролята на държавата. В останалите 13 години подобна връзка не съществува. За разлика от европейските страни, в България пикът на държавните разходи не се свързва с последиците от финансовата криза. При цялостен спад спрямо 2008 год. от 11,7% в икономическия растеж намесата на държавата чрез повишени разходни правомощия е едва 2,4%. Следователно посочените два показателя не са обвързани. Този извод може да бъде доказан и чрез методите на корелационен и регресионен анализ на базата на данни за периода

1996-2011 год. за страните от ЕС 27 и България поотделно. Резултатите позволяват да се обобщят няколко основни извода. Стойностите на коефициента на корелация показват, че, за разлика от Европа, където между посочените показатели съществува, и то „значителна” връзка, то в България изцяло липсва такава. Разбира се, темповете на икономически растеж не са повлияни само от разходите, но при положение, че в ЕС 27 41% от вариацията му се определя от заделяните държавни средства, то в България детерминацията е едва 2%. Доказана е съществуващата обратно-пропорционална връзка между анализираният показатели, тъй като и в двата случая регресионните коефициенти са отрицателни, но ако в Съюза на всяко увеличение на разходите с 1% съответства намаление на икономическия растеж с 0,68%, то в България то е едва 0,25%.

ИЗВОДИ

1. В България ролята на държавата е ограничена. Държавна намеса дори и в периодите на икономическа и финансова криза, когато такава е наложителна, не се наблюдава. Същевременно не може да се пренебрегне обстоятелството, че през по-големия брой от анализираният 16 години страната ни отчита излишък в държавния бюджет, съчетан с едно от най-ниските нива на държавна задлъжнялост. В годините, в които светът преживява тежка финансова криза, правителствата на отделните държави се стремят да подпомогнат националните си икономики да я преодолеят чрез различни програми, най-вече социално ориентирани, дори и с цената на дефицит в бюджетите си. В същото време България спрямо всички останали членки отчита едно от най-ниските си нива на отрицателно салдо, съчетано с последващите намерения на правителството за още по-голямо намаление.
2. Този показател е добър атестат за фискалната политика, ако не е съчетан с ниския жизнен стандарт на населението, доходите, високата безработица, спада на производството и свиването на потреблението, а последните са факт в българската действителност. Поне в подобни ситуации е наложителна държавна намеса с цел излизане от низходящата спирала търсене - производство – инвестиции – заетост – държавни приходи. Тя се доказва и от проследената по-горе в изложението обратнопропорционална връзка между разходите и темповете на икономически растеж. В този смисъл правителството следва да предприеме адекватни на ситуацията мерки, които може да бъдат финансирани чрез известно нарастване на държавния дълг до нива например от 20-25%. В противен случай, няма как да бъдат преодолените последиците от настоящата рецесия, обхванала националната ни икономика.

LITERATURA

- Hall, R.*, 2009. By How Much Does GDP Rise if Government Buys More Output? NBER Working Paper № 15496.
- Freyson, L.*, 2011. General Government Expenditure Trends 2005-2010: EU countries compared, Eurostat Statistics in focus 42/2011.
- Eurostat Statistics, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>

Рецензент – доц. д-р Иван Канин